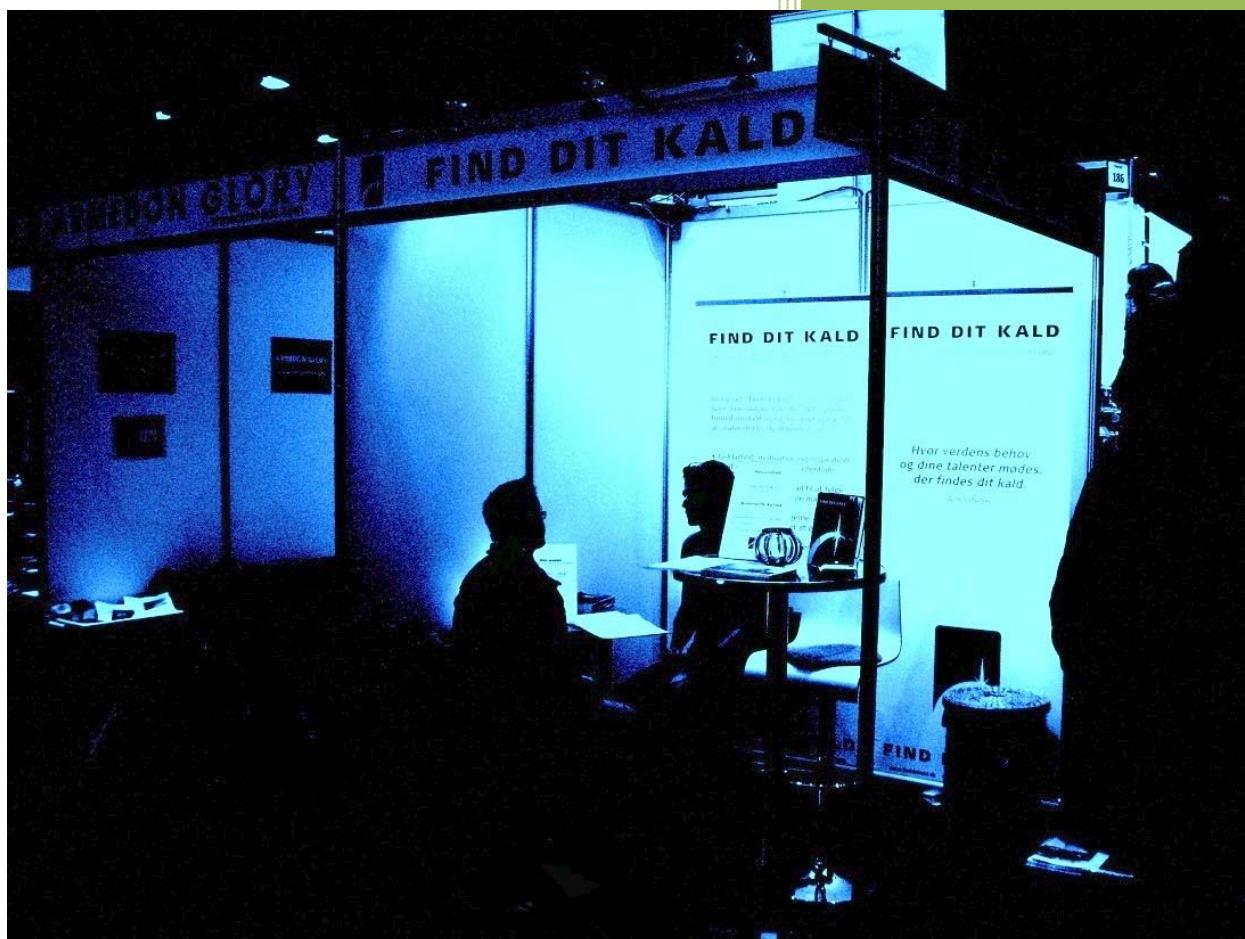

Jeg vælger det, der virker

- mødet med en selvudviklingsorienteret livsstil

areopagos

Kirsten Grube

Areopagos

Oktober 2010

Udarbejdet af: Kirsten Grube
© Areopagos

areOPAGOS

Areopagos
Peter Bangs Vej 1, D, 3
2000 Frederiksberg
<http://www.areopagos.dk>
info@areopagos.dk

Indholdsfortegnelse

1. Hvad ville vi? – formålet med undersøgelsen	4
2. Hvem befinder sig på messen, og hvorfor er de der? - om motiver	6
3. En selvudviklingsorienteret livstydning – om den åndelige identitet	10
4. ”Det hjælper mig videre” - om gudsbilleder	18
5. Sammenhængen mellem åndelighed og folkepsykologi	20
6. Hvad er det gode møde?	22
7. Perspektiver på fællesskabsdimensionen og de relationer, man indgår i	25
8. Og hvad kan vi så bruge det til? – opsummering og udfordringer	27
Litteraturliste	32
Bilag	33

1. Hvad ville vi? – formålet med undersøgelsen

Der tales ofte om, at den åndelige søgen er stigende. Danskerne er åbne over for, at der er mere mellem himmel og jord, og der shoppes tilsyneladende på livet løs i ”det religiøse supermarked”.

De spørgsmål, man ofte sidder tilbage med, er dog:

- Hvad kendetegner egentlig denne åndelige søgen, som der tales så meget om? Hvad søger man efter: Mening, noget større i tilværelsen, personlig udvikling, og er det i det hele taget dækkende at bruge ordet søgende?
- Hvordan kan Kirken – forstået som de kirkelige fællesskaber – møde denne åndelige søgen?

Den åndelige søgen er naturligvis ikke ét fænomen. De spirituelle strømninger udgør et broget billede af en række forskellige bevidstgjorte og ubevidstgjorte livstydninger, der strækker sig fra østligt inspirerede praksisser til den brede wellness-kultur. Uanset hvor de åndeligt søgende befinder sig på det brede – og hastigt forandrede – spirituelle spektrum, er tendensen imidlertid ret entydigt den, at der søges uden om de kirkelige fællesskaber.

Med denne rapport vil vi forsøge at blive lidt klogere på, hvad der kendetegner den åndelige søgen og give et diskuterende bidrag til, hvordan kirken kan komme den i møde.

Undersøgelsen, som rapporten baserer sig på, udspringer af interviews og observationer i et praksisfelt: Nemlig to Krop-sind-ånd-messer (også kaldet alternativmesser) i henholdsvis Aalborg og København i februar og marts 2010. Vi blev nysgerrige på at undersøge dette felt, fordi messerne som udgangspunkt umiddelbart opsøges af det, man ville kalde åndeligt søgende eller åndeligt nysgerrige mennesker. Samtidig er kirken, f.eks. i form af de folkekirkelige stande og I Mesterens Lys-standen, til stede på alternativ-messerne. Kirken går i dialog med mennesker på messen, og det giver derfor en god mulighed for at sætte nogle ord på, hvad Kirken i almindelighed kan lære af dette dialogrum på alternativmesserne: Hvordan møder udbyderne generelt mennesker på standen? Hvordan møder de kirkelige stande mennesker? Hvad kendetegner det gode møde, der gør, at man oplever, at det er relevant at bevæge sig ind på en stand? Hvad er i interaktionen mellem udbyder og opsøgende med til at påvirke udviklingen af den enkeltes tro og spiritualitetsform?

Målgruppen for rapporten er dels kirkeligt ansatte og frivillige, der i praksis er i kontakt med åndeligt søgende mennesker, dels kirkeligt ansatte og frivillige, som godt kunne tænke sig at gøre kirken – og kristendommen – mere relevant for mennesker, der er opsøgende i forhold til det åndelige område.

1.1 Hvad gjorde vi? – brug af interviews

Vi opholdt os på to Krop-Sind-Ånd-messer i henholdsvis København og Aalborg i februar og marts måned. Vores erfaring fra tidligere undersøgelser (Grube & Østergaard 2007) viser, at trosopfattelser, med mindre man er religiøst afklaret, ofte konstrueres i et socialt rum og ad-

hoc. Man forhandler sig frem til og udvikler en mosaik af trosopfattelser, der giver mening for den enkelte i den sociale situation, man befinder sig i (Rosen 2009). Den mosaik af en individuelt meningsgivende tro kan også benævnes en tros-bricolage (se f.eks. Saraglou 2006). Da vi ønskede at blive lidt klogere på, hvordan mødet med udbydere på alternativ-messen er med til at udvikle den enkeltes trosudvikling og spiritualitet, var det ret afgørende, at vi ikke foretog interviewene uden for messerne som kontekst. Vi interviewede derfor informanterne, inden de opsøgte en stand, så vidt muligt mens de opholdt sig på standen og også meget gerne efter.

På den måde forsøgte vi at få informanternes oplevelser af, hvad der kan siges at være det gode møde. Dermed får vi også nogle mulige perspektiver på, hvordan kirken kan skabe meningsgivende og relevante møder med opsøgende mennesker.

I og med informanterne ofte udvikler et sprog om, hvad de tror på, sammen med andre, benyttede vi os ofte af at interviewe flere sammen.

I alt interviewede vi 41 personer. En oversigt over alle informanter kan ses i bilag 1.

Hvad spurgte vi ind til?

Mere specifikt ønskede vi at få svar på følgende spørgsmål:

1. Hvem opsøger typisk en Krop-Sind-Ånd-messe, og hvorfor opsøger de den? Hvad kendetegner deres søgen?
2. Hvad kendetegner deltagerens spiritualitet, og hvilke perspektiver har de på religiøse, trosmæssige og åndelige begreber og/eller elementer?
3. Hvad kendetegner det "gode møde", det vil sige mødet mellem udbydere og den gruppe, der opsøger et tilbud?

1.2 Rapportens opbygning

Rapporten er bygget op omkring følgende afsnit:

2. Hvem befinder sig på messen, og hvorfor er de der? – om motiver.
3. En selvudviklingsorienteret livstydning – om den åndelige identitet.
4. "Det hjælper mig videre" - om gudsbilleder.
5. Sammenhængen mellem åndelighed og folkepsykologi.
6. Hvad er det gode møde?
7. Perspektiver på fællesskabsdimensionen og de relationer, man indgår i.
8. Og hvad kan vi så bruge det til? – opsummering og udfordringer til Kirken.

Bilag 1: Oversigt over undersøgelsens informanter

2. Hvem befinder sig på messen, og hvorfor er de der?

Krop-sind-ånd-messerne tiltrækker hvert år tusindvis af mennesker, og der vil naturligvis være nogle segmenter, der i højere grad oplever, at det er relevant at bevæge sig ind på messen end andre. I dette afsnit vil vi forsøge at tegne et billede af, hvem der typisk befinder sig på messerne, og hvorfor de vælger at være der.

Det lader til, at der overordnet er to hovedgrupper: De erfarne og målrettede og en gruppe, der mere kan karakteriseres som nysgerrige. I gruppen af nysgerrige stødte vi særligt på nogle helt unge (15-16-årige), som vi – fordi de i deres motiver skiller sig en del ud fra de øvrige – vil beskrive særskilt.

2.1 De erfarne og målrettede – hvad kendetegner gruppen?

En gruppe af vores informanter er erfarne "krop-sind-ånd"-messe-brugere. Nogle af dem er selv behandlere, nogle har opsøgt messerne i flere år, og hovedparten ved derfor, hvad de "går efter".

Hvis vi skal forsøge at tegne et billede af "de erfarne og målrettede", vil det som udgangspunkt være en kvinde, der¹:

- er i årene mellem 40 og 65.
- har en kort eller mellemlang uddannelse – et arbejde "med mennesker" er ikke usædvanligt, f.eks. social- og sundhedsassistent, pædagog eller lignende. Vi møder kun få akademikere, og det lader til, at de oplever, at de som gruppe skiller sig en smule ud – både i forhold til selvforståelse og uddannelsesbaggrund. En enkelt informant med akademisk baggrund understregede, at hun meget gerne ville være anonym, fordi hun var bange for, at det kunne skade hendes akademiske karriere, hvis hendes arbejdsgiver fik kendskab til, at hun befandt sig på messen.
- bevæger sig ret hjemmevant på messerne, bruger ikke så meget tid på at ose og opsøge helt nye tilbud, men går mere eller mindre målrettet efter det produkt, som de ved, at bestemte udbydere kan tilbyde (og nogle gange er de også på fornavn med udbyderne og bruger tid på at netværke).

Hvad er det så, de erfarne mere målrettet går efter? Det vil vi se på i det følgende:

"Jeg trængte til at se ind i 2010"

For nogle informanter er særligt februar-messen en oplagt mulighed for at blive præsenteret for, hvilke veje de kan gå i det nye år. En del vælger derfor at opsøge de clairvoyante.

En 42-årig kvinde, der "har gået på messer i mange år" og besøger en clairvoyant, fortæller om årsagen til, hvorfor hun befinder sig på messen:

Hvorfor er du her på messen i dag?

Jeg trængte til at se ind i 2010. Jeg har nogle personlige problemer, som jeg godt kunne tænke

¹ Dette billede baserer sig ikke på statistiske data, så "billedet" udspringer af observationer, interviews med messens behandlere og udøvere og det indtryk, vi fik ved at tale med vores informanter.

mig at få nogle bud på, hvad jeg kan gøre ved. Og siden jeg nu kender clairvoyanten i standen, og jeg ved, hvor dygtig, han er, var det meget målrettet det, jeg gik efter. Jeg kender mange af dem, der står i standene, så derfor skal jeg også lige rundt at hilse bagefter, men derudover skal jeg ikke prøve noget. Jeg fik, hvad jeg ville have.

(Kvinde, 42 år, socialpædagog)

For kvinden er det vigtigt, at hun får nogle bud på, hvad hun skal gøre ved nogle konkrete problemer i det kommende år – på den baggrund udvælger hun, hvad hun opfatter som en kompetent clairvoyant, som giver hende nogle ret præcise svar på det, hun ønsker at få svar på. Et besøg hos clairvoyanten opfattes af kvinden ikke som en modsætning til en interesse for kristendommen, som hun senere i interviewet beskriver, ”kan være en stor hjælp, vejledning og kraft”. Det vigtigste er, at hun får redskaber til at komme videre.

”Jeg har brug for redskaber i det arbejde, jeg står over for i mit arbejde med mennesker” – om et pædagogisk arbejde med mennesker

Som nævnt er der tilsyneladende en forholdsvis stor gruppe blandt de målrettede og erfarne, som til daglig arbejder med mennesker. Denne gruppe oplever, at det er afgørende, at de får nogle redskaber, som de kan bruge i deres arbejde – som regel i forlængelse af deres pædagogiske arbejde, og hvordan de som personer (gennem empati/udstråling) i øvrigt møder mennesker. En kvinde på 49 år, der netop har været til håndlæsning og viser os de forskellige tegn på hånden, oplever, at det spirituelle møde giver hende nogle redskaber, som hun kan bruge i det daglige:

Hvorfor gik du ind til håndlæsningen?

Jeg forsøger at finde svar på nogle af de udfordringer, jeg står over for i forhold til mit arbejde. Det spirituelle går jo ind og giver mig et eller andet. Jeg tror, der er nogle beskeder til mig. Jeg havde brug for nogle konkrete redskaber.

Fik du så de redskaber, du søgte?

Jamen, det, hun sagde, ramte så godt, at det var helt utroligt. Det var altså ikke bare noget, hun kunne have gættet sig til. Det, hun sagde, var ikke bare noget generelt, men det passede lige på min arbejdssituation.

(Kvinde, 49 år, pædagog)

Kvinden, der opsøger redskaber til sit pædagogiske arbejde, oplever, at håndlæseren ret præcist beskriver, hvilke udfordringer hun står over for, og at hun også giver hende nogle redskaber, som hun kan arbejde videre med.

2.2 De nysgerrige

De nysgerrige har sjældent nogle forventninger på forhånd og er sjældent specielt målrettede, men er åbne over for, hvad der måtte komme. De søger en hurtig inspiration til videre udvikling. Grundlæggende gælder det, at de er opsøgende, det vil sige, at de vælger at deltage på messen og at afprøve forskellige tilbud. I lighed med de målrettede og erfarne søger de redskaber til videre selvudvikling – men er dog sjældent afklarede med, hvor de skal finde disse redskaber. Det er vores indtryk, at ”de nysgerrige” profilmæssigt har en del til fælles med de

målrettede/erfarne, når det gælder uddannelsesmæssig baggrund – dog med en noget større køns- og aldersmæssig spredning.

En 25-årig kvinde fortæller:

Hvorfor er du her på messen i dag?

Jeg er bare nysgerrig. Jeg synes, det hele virker meget interessant. Jeg vil bare gerne lade mig inspirere, og så må vi jo se, hvad der sker.

Hvad forventer du af messen?

Jeg har ikke bestemte forventninger. Jeg tror egentlig bare, det handler om at være modtagelig for input, så skal man nok få et eller andet ud af det.

(Kvinde, 25 år, arbejdsløs)

Kvinden vil gerne lade sig inspirere af det, hun kommer til at opleve på messen, men har i øvrigt ikke så mange forventninger. For hende er det blot vigtigt at bevare en vis åbenhed.

De helt unge nysgerrige

Nogle besøgende skiller sig en smule ud fra de øvrige ved at være væsentlig yngre. For de yngre informanter, vi snakker med, gælder det, at de som udgangspunkt befinder sig på messen, fordi det er en del af deres undervisning. For enkelte gælder det dog også, at de bevæger sig ind på messen af nysgerrighed. Fra de elever, der besøger messen, fordi besøget indgår som en del af undervisningen, får vi en tilsyneladende en ret nøgtern vurdering af det, de oplever på messerne:

Vi spørger to piger i 10. klasse, hvad de tænker om besøget på messen:

Hvad tænker I om at være herinde?

(1): Det er meget spændende at være heri, men jeg synes godt nok, det er noget opstiltet, og der er lidt for mange boder. Det er vanskeligt at få sig et overblik.

(2): Ja, det virker sådan lidt for mystisk. Der er sådan lidt for mange perler og for mange mærkelige boder.

Kunne I tænke jer at prøve nogle ting?

(1): Jeg synes måske, det kunne være sjovt at prøve håndlæsning – bare for at se, om det passer.

(2): Ja, det kunne nok være meget sjovt. Men vi ville nu aldrig have taget herind, hvis det ikke var, fordi vi skulle lave en opgave i skolen.

(To piger, 16 år, skoleelever)

Pigerne oplever, at messebesøget er ret "eksotisk", at nogle af messestandene virker fremmedgørende – men omvendt kunne de da også godt tænke sig at prøve lidt håndlæsning – fordi det kunne være "meget sjovt at se, om det passer". Det lader dog til, at de som udgangspunkt holder lidt afstand til det, de oplever. I lighed med de to piger er der en del andre elever, der bevæger sig ind på messen, fordi det er en del af deres religionsundervisning.

Selvom de yngre informanter, vi møder på messen, som udgangspunkt forholder sig skeptisk over for, hvad de oplever, gælder det dog ikke, at teenagere generelt er uinteresserede i det alternative. En undersøgelse fra 2005 viser eksempelvis, at 32 pct. af de 13-16-årige "tror på healing", og 22 pct. "tror på krystaller og sten". Hele 40 pct. "tror på meditation". At man er åben over for et fænomen, er dog ikke ensbetydende med, at man også har praktiske erfaringer med det. 13 pct. har således praktisk erfaring med healing, mens 16 pct. har beskæftiget sig med krystaller og sten. 18 pct. har prøvet at meditere. Uoverensstemmelsen mellem "tro" og "praksis" handler tilsyneladende om, at unge generelt ikke er specielt opsøgende eller søgende, når det gælder tro og religion, og at det heller ikke står specielt højt på dagsordenen – tro og religion er ikke rigtigt et "issue". Det er ikke tabubelagt at tro på noget – det er omvendt heller ikke specielt vigtigt (Skårhøj & Østergaard 2005).

Vi har i ovenstående tegnet nogle overordnede profiler af messedeltagerne og deres motiver for at befinde sig på messen. Der er en gruppe af erfarne, der typisk vil være en kvinde med kort eller mellemlang uddannelse, som er forholdsvis målrettede i forhold til, hvad de gerne vil have ud af deres besøg på messen. Så er der en gruppe af nysgerrige, som profilmæssigt har en del fællesnævner med de erfarne, men hvor der tilsyneladende eksisterer en lidt større spredning på køn og alder – der findes også her en gruppe af helt unge, hvor nogle er reelt nysgerrige, og andre først og fremmest befinder sig på messen på grund af religionsundervisningen.

3. En selvudviklingsorienteret livstydning – om den åndelige identitet

Hvordan betegner informanterne overordnet sig selv, når de skal sætte nogle ord på deres "åndelige identitet"? Det er gennemgående, at både de erfarne og de mere nysgerrige er ret tilbageholdende med at beskrive sig selv på en bestemt måde. De oplever i hvert fald ikke et specielt behov herfor – som udgangspunkt fordi de ikke ønsker at kategorisere sig selv – og nogle, fordi de, måske på grund af den uddannelsesmæssige baggrund, heller ikke har en speciel interesse heri.

Derfor er det næppe overraskende, at den foretrukne selvbetegnelse synes at være "åben", f.eks. "jeg er åben over for den åndelige verden" eller "jeg er åben over for, hvad der måtte dukke op her på messen". I interviewene præsenteres informanterne for en række kategorier: At være religiøs, at være troende, at være spirituel og at være åndelig. Det lader til, at de foretrækker de ord, der signalerer størst åbenhed. I forhold til dette "åbenheds-barometer" udtrykkes der tilsyneladende størst velvilje over for det at være åndelig, dernæst spirituel (som også har det "imod sig", at det for nogle opleves som et fremmedord, som man ikke rigtigt kunne finde på at bruge i hverdagen), dernæst troende og endelig religiøs, som lader til at være den mest "lukkede" term".

Vi skal i det følgende se lidt mere på, hvordan informanterne forholder sig til de forskellige termer såsom at være religiøs, troende, spirituel og åndelig. Indledningsvis vil vi dog først beskrive, hvad informanternes identitetsprojekt tilsyneladende kredser omkring: Nemlig en udvikling af selvet.

3.1 Det åndelige tjener til en udvikling af selvet

Det lader til, at informanterne kan beskrives ud fra det, man kunne kalde en selvudviklingsorienteret livstydning. Som vi løbende beskriver gennem rapporten er selvudvikling centrum for, hvad man bliver nysgerrig i forhold til, hvilke åndelige elementer man ønsker at lade sig inspirere af, og hvad der gør, at man eventuelt "vælger at gå videre" til noget andet. For nogle af de erfarne, mere åndeligt bevidste, er selvudviklingen af mere åndelig karakter – der kan man måske tale om en selvudvikling med stort S – hos andre er den først og fremmest af psykologisk karakter og kan måske derfor beskrives med et lille s.

Hvorvidt der er tale om selvudvikling med lille s eller stort S, er dog først og fremmest en analytisk distinktion, som ikke rigtigt udspringer af informanternes erfaringer og beskrivelser. Den gennemgående holistiske tilgang betyder, at informanterne ikke skelner mellem en psykologisk eller åndelig dimension. Samtidig gælder det for nogle af informanterne, at de ikke er specielt interesserede i at fordybe sig i henholdsvis en psykologisk teori eller en mere nyåndelig praksis. Erfaringen tæller, og hvorvidt der er tale om "psykologi" eller noget "åndeligt", er som udgangspunkt underordnet. I centrum står selvudviklingen. Både psykologiske og åndelige elementer tjener til en udvikling af selvet.

Hvordan ville man i givet fald kunne beskrive denne selvudvikling?

- Det er en udvikling, der sigter på, at man skal have det bedre, hvile i sig selv, være sig selv og blive bedre til at mestre sit liv.

- I centrum står en læring for udvikling, der går i alle retninger. Det er vigtigt ikke at lukke af for nye læringsmuligheder og ikke lægge sig fast på noget. Fikspunkterne er konstant foranderlige. Det er vigtigt at understrege, at denne "åbne læring" blandt informanterne ikke opfattes specielt belastende eller som et pres – tværtimod beskriver de den med positive frihedstermer. En mand beskriver det på denne måde: *"Det er vigtigt og positivt ikke at lægge sig fast på noget"* (Mand, 30 år, buschauffør)
- Den enkelte ved, "hvad der er bedst for den enkelte". Erfaringen fortæller, hvad der er godt, og hvad der er mindre godt, og hvad man derfor skal til- og fravælge. Det åndelige har ikke en interesse i sig selv, man har ikke lyst til at "blive væk" i det åndelige eller at fordybe sig i det åndelige. Det åndelige tjener – i lighed med terapeutiske tilbud m.v. – som byggesten til at opbygge selvet/Selvet. Hvis man møder noget på sin åndelige rejse, der ser ud til at lukke af for selvudviklingsmuligheder, undgår man at stifte nærmere bekendtskab med det. Det åndelige tjener derfor som udgangspunkt til inspiration – og man vægrer sig ved at følge en åndelig retning mere end til "inspiration". Igen er det vigtigt at betragte den uddannelsesmæssige baggrund. Det opleves ikke nødvendigvis som væsentligt at fordybe sig i de åndelige elementer, man møder. På messen er der dog naturligvis en vis forskel i tilgangen til åndelighed, afhængigt af om man er en messedeltager, der går rundt og besøger standene, eller om man også vælger at gå til de udbudte foredrag. De, der opsøger foredragene/de forskellige workshops, giver reelt udtryk for, at de ønsker at blive lidt klogere på, hvad der ligger bag de redskaber, de ønsker at benytte sig af.
- Informanterne beskriver i høj grad, hvor de gerne vil hen. Det er sjældent, de vælger at sætte ord på en åndelig længsel efter "noget større", eller at de tilsyneladende mangler noget i tilværelsen – tilsyneladende af den årsag, at der ikke er "huller" i et verdensbillede, der altovervejende er holistisk.

Er termen "åndeligt søgende" ud fra ovenstående betragtninger da en smule misvisende, hvis vi taler om det segment, som kunne finde på at opsøge Krop-Sind-Ånd-helsemesserne? Hvis man forstår "åndeligt søgende" som mennesker, der leder efter en større dimension i tilværelsen, som har en længsel efter noget større, som går rundt med en "eksistentiel uro", er der noget, der kunne tyde på det. Hvis man derimod taler om "åndeligt søgende" i betydningen "åndeligt opsøgende/eller afsøgende", er der noget, der taler for, at termen vil være dækkende for, hvad der reelt er på spil.

I det følgende vil vi se på, hvordan informanterne opfatter de forskellige termer: Religioner/at være religiøs, at være troende, at være spirituel og at være åndelig:

3.2 Om religioner og det at være religiøs

Såvel "religioner" som ordet "religiøs" opfattes som udgangspunkt negativt. Ordet opleves som lukkende for selvudvikling og associeres i interviewene med "kassetænkning", "fundamentalisme", "fanatisme", "moralisme", "absolut sandhed" (i modsætning til det naturligt positive, der ligger i en individuel sandhed), "ensrettende", "magt" og eksklusion af bestemte befolkningsgrupper. "Religion" er som udgangspunkt det mest lukkende – og opfattes mest negativt - af de ord, informanterne præsenteres for. Det er samtidig et af de ord,

der giver flest associationer, og er derfor i vid udstrækning noget, informanterne kan forholde sig "rationelt" til. En informant giver sig f.eks. til straks at opliste fordele og ulemper ved det at være religiøs:

Hvordan opfatter du religioner?

Fordelen ved religioner er, at man ved, hvorfor nogle mennesker handler på en god eller dårlig måde. Religioner er altså med til at forklare bestemte menneskers adfærd. Religioner giver derfor en god forståelse for andre mennesker og andre kulturer. Ulempen er så til gengæld de mange forbud og påbud, hvor nogle siger til andre, at de skal gøre noget på en bestemt måde. Jeg tror ikke, at det altid er sådan, men jeg er uenig i selve princippet. Religioner er generelt meget dikterende – og jeg vil altså godt selv kunne bestemme. Jeg bryder mig ikke om, at andre skal fortælle mig, hvad jeg skal gøre.

Hvad tænker du om det alternative – eller det at være her på messen?

Det er langt mindre lukkende – og det er jo også derfor, jeg er her.
(Kvinde, 28 år, arbejder i et misbrugsprojekt)

Ud fra en overvejelse af fordele og ulemper vurderer informanten, at det at være åndelig er langt mere tiltalende end det at være religiøs. Som udgangspunkt vurderes det positivt, at det at være åndelig rummer en stor individuel frihed, hvorimod religioner indebærer en kollektiv diktering af, hvad man må og ikke må. Som det i øvrigt ses, udspringer informantens beskrivelse af en præmis om, at det er op til den enkelte at vurdere, hvorvidt religioner har en eksistensberettigelse eller ej.

Informanten berører et gennemgående tema i interviewene. Det er kendetegnende, at der ikke skelnes specifikt mellem religionerne – hvad f.eks. islam og kristendom hver især kan byde ind med. Informanterne forholder sig til oplevelsen af, hvordan religionerne principielt er "skruet sammen" – til religionernes struktur.

Vi spørger også mere specifikt ind til det at være religiøs. Der er i den forbindelse flere beskrivelser, der går igen – dels udtrykkes der en undren over, at religiøse mennesker tilsyneladende ønsker færre valgmuligheder, dels udtrykkes der en foragt over for, hvordan religiøse mennesker f.eks. kan ekskludere bestemte befolkningsgrupper m.v., dels er der nogen, der betoner den individuelle frihed til at være religiøs ud tankegangen om, at det er helt OK at være religiøs, så længe man ikke pådutter andre noget.

I forhold til antagelsen om, at "religiøse mennesker" tilsyneladende ønsker færre valgmuligheder, sætter en 30-årig mand lighedstegn mellem det at være religiøs og en manglende vilje til at lære noget:

Hvad tænker du om det at være religiøs?

Jeg vil sige, at når man er religiøs – når man bekender sig til noget bestemt, går man jo med skyklapper på. Det binder dig alt for meget, og du ser slet ikke, hvad der ellers er. Det handler jo om, at man hele tiden lærer noget – og aflærer noget. Man kan ikke bare låse sig fast.
(Mand, 30 år, buschauffør)

For manden er der en modsætning mellem den naturlige fordring om konstant selvudvikling, at lære noget og det at være religiøs. Som religiøs går du imod, hvad der forventes. Det er ikke bare "synd for dig selv", men man går også imod, hvad han opfatter som en positiv tilgang – om ikke bare at lære noget – men også at aflære noget.

En kvindelig 41-årig akademiker forholder sig som den eneste informant ambivalent til ordet religiøs:

Hvad tænker du om det at være religiøs?

Når jeg hører ordet religiøs, tænker jeg, at der er en meget massiv bearbejdning på forhånd i ordet. Der er gået mange tanker forud, og det har jeg det ret skidt med – det føler jeg faktisk en ret stor modstand imod. Og der skal man nok passe på – man kan hurtigt blive draget ind i en diskussion om bibelforståelse og sådan nogle ting. Når det er sagt, vil jeg da alligevel personligt sige, at jeg er ret misundelig på dem, der tror på noget bestemt. Det må være ret skønt at tro på noget absolut.

(Kvinde, 41 år, akademiker)

Kvinden beskriver i lighed med den 30-årige informant, at hvis man er religiøs, er man samtidig også meget bastant og fastlåst i sin tilgang til verden. Kvinden udtrykker dog også en fascination af at tro på noget absolut.

3.3 Om det at være troende

Informanterne udtrykker, at det "at tro på noget" ikke er noget negativt i sig selv. Det er det til gengæld at være "et troende menneske". Man signalerer hermed, at man bekender sig til noget bestemt og dermed måske betragter sig selv som religiøs. Der sættes derfor ofte lighedstegn mellem det at være "troende" og det at være "religiøs".

I Ina Rosens interviewundersøgelse er informanterne tilbageholdende med at kalde sig religiøse – men ikke troende (Rosen 2009). Informanterne i denne undersøgelse forholder sig nok en smule anderledes. De oplever, at det er negativt at være religiøst. Derudover forholder de sig også temmelig negativt over for det at være troende – man kan sagtens tro på noget, men det at være troende i bestemt form signalerer for informanterne, at der er blevet udvalgt en bestemt tro frem for en anden, hvilket giver associationer til den mere lukkede religiøse term. Ina Rosen undersøger, hvordan man i grupper hjælper hinanden med at finde ord for det at tro. I denne undersøgelse er der blandt informanterne et så kraftigt fokus på individuel selvudvikling, at man reelt anser det for mindre vigtigt at være optaget af – og forhandle med andre om – hvad man tror på. Man er med andre ord mindre nysgerrig efter at høre, hvad andre folk tror på, og hvorfor de gør det – man er mere optaget af at finde ud af, hvordan man har det, og hvor man er på vej hen. Det viste sig efterhånden, som vi foretog flere interviews, at projektet for informanterne i mindre grad er at sammenstykke en meningsgivende "trosmosaik", som det handler om at finde den læring, de retninger og den inspiration, der sikrer en fortsat udvikling af selvet.

3.4 Om det at være spirituel og åndelig

Det at være spirituel er som udgangspunkt et positivt og åbent ord – det sættes i forbindelse med at have mange valgmuligheder og er et udviklende og fremadrettet ord. Det er dog sjældent et ord, informanterne bruger om sig selv. Især for nogle af de yngre informanter lader spiritualitet til at være lidt et fremmedord. Nogle i denne gruppe af informanter bruger lidt tid på at smage på ordet – uden at det dog rigtigt vækker genklang.

Vi beder om to 16-åriges perspektiver på det spirituelle. Den ene 16-årige har igennem et stykke tid beskæftiget sig med, hvad hun kalder naturkræfter. Hendes veninde ”følger primært med” og beskriver først og fremmest sig selv som nysgerrig.

Hvad tænker I om ordet spirituel?

(1): Spirituel? Det kan jeg nok ikke rigtig forholde mig til. Egentlig kan jeg nok bedre forholde mig til det at være åndelig.

Hvad vil det sige at være åndelig?

(1): Åndelighed og personlig udstråling er nok to sider af samme sag. Åndelighed er nok bare lidt kraftigere end udstråling. Det kan f.eks. handle om, at hvis man er knyttet til en nær ven, hvor man føler noget særligt for vedkommende, så er det en slags åndelighed. Så længe det er tæt på, så virker det. Eller hvis man læser et eller andet, og det i særlig grad henvender sig til en.

(2): Jeg vil også sige, at det åndelige handler om tankernes tiltrækningskraft. Man kan påvirke nogen tæt på – gennem ens udstråling.

(1): Ja, ligesom, hvis man f.eks. ønsker noget rigtigt kraftigt, og man så får det. Hvis man f.eks. føler sig ensom, så får man sig en ven.

(2): Hvis man sender nogle positive tanker ud, så får man det også positivt tilbage.

(1): Det svarer lidt til det, at man åbner munden og trækker vejret. Sådan kan man også være åben over for det åndelige, og hvad der måtte komme.

(Piger, 16 år)

For de to piger er det at være spirituel ikke rigtigt et ord, de tidligere har stiftet bekendtskab med. Åndelighed vækker betydelig mere genklang – for pigerne er det at være åndelig i umiddelbar forlængelse af den personlige udstråling eller ”tankernes tiltrækningskraft” (Se afsnit 5. *Sammenhængen mellem åndelighed og folkepsykologi*):

Samtalen med de to piger fortsætter:

Hvad tænker I om religioner?

(1): Religioner og det åndelige er to helt forskellige ting.

(2): Jeg kan godt forholde mig til det med de overnaturlige kræfter, men det skal være noget, man kan tage ved lære af – noget, man kan bruge til noget. Når det gælder religioner, er det svært at tage ved lære af noget.

Hvad tænker I så om det at være troende?

(1): Jamen, hvis man er troende, tror man jo også bare på et eller andet religiøst.

(Piger, 16 år).

Pigerne skelner klart mellem det at være åndelig og det at være religiøs eller troende. Åndelighed har et positivt indhold – fordi det er noget, man kan bruge til noget – mens det at være religiøs og troende – på grund af den manglende læringsdimension – er væsentligt mere negativt.

Vi taler med den ene af de 16-årige piger om en auralæsning, hun netop har fået foretaget. Pigen vil gerne være skuespiller og bliver derfor ret positivt overrasket, da auralæseren siger til hende, at der er en "gul farve", som symboliserer det kreative. Under interviewet bevæger vi os over imod I Mesterens Lys-standen.

Hvad tænker I om I Mesterens Lys-standen, I kan se derovre?

(1): Jeg er ikke meget for kirken. Hvis man skal bede en bøn, gør man det på sit værelse og ikke i fuld offentlighed. Men jeg er nok tilbøjelig til at tro på Gud. En mand fra standen kom for lidt siden hen og spurgte, om han måtte bede for os. Det, synes jeg, er lidt for meget. Jeg tænker, at jeg har en skytsånd, og hvis der pludselig kommer en hen og beder for mig, så bliver det hele bare lidt for meget. Så ødelægger det fuldstændig det der lette og åndelige forhold.

(2): Ja, så bliver det lidt for anmassende.

(Piger, 16 år)

Især den ene pige er positiv over for det åndelige og beskriver generelt vigtigheden af at være modtagelig over for den åndelige verden. Hun oplever til gengæld det forhold, at der er nogen, der "vil bede for hende" som en reduktion af det frie, åndelige "forhold", hun ellers er tilhænger af. Det åndelige fra hendes perspektiv er ikke kendetegnet ved at være noget, der "presser sig på".

I lighed med pigerne, der sætter et lighedstegn mellem åndelighed og personlige karaktertræk såsom udstråling, beskriver en 34-årig kvinde hendes oplevelse af det spirituelle:

Hvad tænker du om det at være spirituel?

Jeg tror, alle har brug for et eller andet, som giver tryghed. Folk finder alt muligt: Arbejde, sport og alt muligt mærkeligt. Jeg tror måske mere, at det er noget psykologisk, men det er jo heller ikke noget dårligt – fordi det jo altid er individuelt, hvad der er sandt.

(Kvinde, 34 år, bogholder)

Kvinden kobler det at være spirituel med oplevelsen af tryghed, som hun oplever, at alle har behov for. Samtidig forbinder hun også det at være spirituel med noget psykologisk – hvilket hun anser for at være ret positivt, eftersom sandhed ofte vil være af individuel karakter. Det er i øvrigt værd at notere sig selvfølgeligheden i det lille "jo". For informanten er det ikke rigtig til diskussion, at sandheden er noget individuelt, sådan er det bare.

3.5 Åndeligheden hviler på et sekulært fundament

Som udgangspunkt eksisterer der blandt informanterne sjældent en interesse for at fordybe sig i, vide mere om eller få større personlig erfaring med det åndelige *i sig selv*.

Når man er socialiseret ind i en sekulariseret verdensforståelse og tillige lader sig inspirere af en holistisk tankegang, er det tilsyneladende en ganske fremmed tanke, at der skulle eksistere nogen form for ydre transcendent virkelighed. Naturligvis er der en del informanter, der opererer med den "betydningsfulde, men fjerne kirke". Det skal forstås på den måde, at det kulturkristne tilhørsforhold aktiveres i forbindelse med store familiebegivenheder, enkeltstående gudstjenester eller lignende (Jensen 1996, Harbsmeier & Iversen 1995). Det lader imidlertid til, at informanterne gennemgående har vanskeligt ved at sætte ord på, hvad det vil sige f.eks. at være kulturkristen. Det fremgår tydeligt, at informanterne har et manglende tilhørsforhold til kirken, som oftest fordi de ikke mener, at kirken kan rumme deres spiritualitet. Det betyder, at de kun i mindre grad har en kristen forforståelse – og heller ikke bringer kristendommen med sig ind i samtalerne. Nogle af informanterne er helt "afkoblet" en kristen livs- og verdensforståelse

At man fraskriver sig muligheden for "noget uden for sig selv" er imidlertid ikke specielt intentionel, men lader til at udspringe af samfundsmæssige forhold. På den baggrund er det vanskeligere at tolke et fokus på Selvet og/eller selvudvikling som udvidet "egoistisk" tænkning (hvor man netop vælger sig selv frem for noget andet) men snarere et udslag af et mere gennemgribende samfundsmæssigt "subjective turn" (Heelas & Woodhead (2006), hvor der i dette tilfælde sker en bevægelse væk fra religion – sågar det kulturkristne "fernis" – til en individuel sammensat spiritualitet.

Det forhold, at interviewpersonerne er optaget af deres individuelle vej, og hvilken rolle åndeligheden skal spille i deres liv, og i mindre grad af åndeligheden i sig selv, kan lede til den betragtning, at informanternes religiøsitet hviler på et sekulært fundament. Og netop det forhold, at informanterne aktivt fravælger religiøse institutioner, herunder kirkelige institutioner, betyder, at den almindelige "kulturkristne velvilje" tilsyneladende erstattes af en gennemgående sekularisering.

De sekulære elementer har en solid overbygning af det, man bredt kunne betegne som folkepsykologi eller hverdagspsykologi, det vil sige, at man inkorporerer åndelige elementer i "common sense"-tilgange til psykologi. F.eks. er der nogle af informanterne, der beskriver en modereret version af karmaloven: Hvor der sendes noget positivt ud, kan man også forvente, at der kommer noget positivt tilbage. Der er nogle af informanterne, der ligeledes beskriver følelsesspektret med en åndelig terminologi. I en del fremstillinger opererer man med, hvordan folkelige forståelser af religiøs tro, dannes, udveksles og afviger fra hinanden (Rubow 2000). Denne undersøgelse peger snarere på, at besøgende på alternativ-messerne grundlæggende udtrykker en sekulær tilgang, og at et psykologiseret fokus på selvudvikling indeholder (ny)-åndelige elementer (se afsnit 5).

Informanterne hælder altså ikke til at bruge en religiøs betegnelse om sig selv. Hvis de gør det, er den foretrukne selvbetegnelse at "være åben" – f.eks. jeg er "åben over for den åndelige verden." Informanterne præsenteres for en række kategorier: At være religiøs, at være troende, at være spirituel og at være åndelig, og det lader til, at de ord, der signalerer størst åbenhed, også er de mere foretrukne. I forhold til, at det er vigtigt at være åben, vækker det størst genklang at være åndelig, dernæst spirituel (som også har det "imod sig", at det for nogle

opleves som et fremmedord, som man ikke rigtigt kunne finde på at bruge i hverdagen), dernæst troende og endelig religiøs, som lader til at være den mest lukkede term.

4. "Det hjælper mig videre" - om gudsbilleder

Hvilke billeder har informanterne af Gud eller det guddommelige? Hvordan vil de, hvis de skal sætte ord på det, beskrive det åndelige? Det viser sig ret hurtigt i interviewene, at mange af informanterne har vanskeligt ved at forholde sig til spørgsmål som "Hvordan vil du beskrive det åndelige?", "Hvordan ser det guddommelige ud?", "Har du nogle indre billeder af, hvad der kendetegner det åndelige"? Vanskeligheden knytter sig dels til, at spørgsmålene udspringer af en dualistisk tankegang, hvor man forventer, at det guddommelige befinder sig uden for den enkelte, er større end den enkelte, og at man derfor også er i stand til at beskrive, hvad det åndelige er, dels er de færreste informanter optagede af, hvad det åndelige *er* – men snarere, hvad det *gør*. Vi skal se på begge punkter i det følgende:

4.1 Det åndelige er i alt

De af informanterne, der er temmelig bevidstgjorte omkring deres åndelighed, giver udtryk for, at det åndelige er i dem selv og i andre. En af informanterne siger det på denne måde:

- Gud er i alt, vi møder. Vi er alle delelementer af Gud. Gud er i mig, og når jeg møder dig, møder jeg også Gud.
(Mand, 43 år, ingeniør)

Det guddommelige er i alt - også i det enkelte menneske. Nogle af informanterne bruger dog ikke betegnelsen Gud men vil hellere tale om en åndelig kraft eller energi, der er i alt, og som også er en integreret del af deres personlighed. En mand beskriver, hvordan "det større er i ham selv":

Hvad ønsker du at møde her på messen?

Jeg tror ikke, jeg ønsker et møde med noget – andet, end jeg ønsker at møde mig selv. Det spirituelle er det, der er større i tilværelsen, men det større er i en selv.
(Mand, 57 år, har beskæftiget sig lidt med healing)

I lighed med denne mand beskriver andre informanter et holistisk verdensbillede, hvor det guddommelige er i alt – også i dem selv.

4.2 Hvad betyder det åndelige for mig – det åndeliges funktionelle aspekter

Informanterne er i mindre grad optaget af, hvad det åndelige *er* – og er i højere grad optaget af dets *funktionalitet*. Det kommer i praksis til udtryk på den måde, at når vi beder informanterne om at sætte nogle ord på, hvad det åndelige kunne være, begynder mange på – gerne i følelsesmæssige termer - at beskrive det åndeliges funktionelle aspekter. Ikke hvad det betyder for den enkeltes identitet i form af f.eks. "At det er vigtigt, at jeg er åndelig" – men snarere hvad det betyder for den enkeltes handlemuligheder, og hvordan man har det (at man selv trives, og at man kan fungere i forhold til andre, f.eks. i nære relationer eller i arbejdsrelationer). Den enkelte spørger derfor som udgangspunkt: Hvordan kan det "åndelige" så vidt muligt hjælpe mig – til at få det OK, eller til måske ligefrem at realisere, hvad jeg forstår ved det gode liv?

Hvor hjælpen kommer fra, og hvad kilden til det oprindelige er, er af mindre betydning – så længe der er en klar funktionalitet. Det betyder naturligvis i praksis, at gudsbillederne først og fremmest sprogligt kommer til udtryk gennem deres funktion: Det guddommelige ”hjælper”, ”guider” eller ”bringer mig videre”. En kvinde beskriver det på denne måde:

Hvad er det åndelige for dig?

Det åndelige giver mig nogle redskaber i min selvudvikling. Det gør, at jeg kan komme videre. (Kvinde, 42 år).

En anden kvinde fortæller:

Hvordan vil du beskrive det åndelige?

Det er noget, jeg kan blive inspireret af. Det handler om at gennemgå en positiv psykisk udvikling og få en god kropslig fornemmelse. Så er det selvfølgelig ikke alt, man kan bruge – men noget er der da. Det åndelige er også en form for meditation, som man gør på sin egen måde.

(Kvinde, boligadvokat, 49 år).

I lighed med de to kvinder betoner andre informanter, hvordan det åndelige ikke har en interesse i sig selv, men derimod snarere hvad det kan bruges til.

De informanter, for hvem det lykkes at sætte nogle ord på, hvad der kendetegner det åndelige, bruger først og fremmest betegnelsen energi, som de dels betoner som noget, der gennemstrømmer alt, dels er det noget, der kan være integreret i den enkeltes personlighed. Selv om informanterne ofte beskriver det åndelige i vendinger som: ”hjælper”, ”guide” m.v., er det som udgangspunkt ret væsentligt for dem at understrege, at denne hjælper eller guide ikke har en personlig afsender. Det opfattes negativt, hvis det guddommelige manifesterer sig i en person – for nogle af informanterne er opfattelsen af det guddommelige i form af en person noget, der hindrer og lukker for nye opfattelser, nye læringsmuligheder og ny selvudvikling:

Hvad tænker du om det, at man kunne forestille sig Gud som en person?

Det kan jeg ikke rigtigt forholde mig til, fordi så begynder man jo at lukke af for nogle muligheder. Det er svært at forestille sig, at det åndelige skulle være en person. Jeg synes lidt, det ødelægger mit verdensbillede.

(Mand, 30 år, buschauffør)

For denne mand udspringer gudsbilledet af en opfattelse af, hvad der giver flest muligheder. Bestemte billeder af gud er ikke noget, der appellerer til ham, og er dermed også noget, han fravælger.

5. Sammenhængen mellem åndelighed og folkepsykologi

Som vi tidligere har berørt, kategoriserer informanterne sjældent deres åndelige oplevelser. Det åndelige er snarere naturligt integreret i deres hverdagsopfattelser og deres tilgange til verden. En kvinde, der til daglig er social- og sundhedsassistent og altså arbejder med mennesker, svarer følgende, da vi spørger hende om det at være åndelig:

Hvordan bruger du det at være åndelig i hverdagen?

Energien ligger i min udstråling. Jeg har en god udstråling, som folk føler sig godt tilpas ved. Jeg udstråler nemlig energi, der virker beroligende på andre mennesker. Nu hvor jeg er kommet længere i min udvikling, og der er sket noget med mig, får jeg også hele tiden at vide, at jeg har en god udstråling, og at jeg virker beroligende på mennesker.

(Kvinde, 46 år, social- og sundhedsassistent)

For kvinden er åndelighed og personlighed tæt vævet sammen. Det giver som udgangspunkt ikke mening at tale om to ting, der skal sammentænkes, jf. interviewspørgsmålet, hvor vi spørger ind til, om hun er åndelig i hverdagen, der jo lægger op til, at der er to elementer, der skal integreres. For kvinden er de allerede integreret igennem den personlige udstråling og den måde, hun møder andre mennesker på.

5.1 "Den åndelige verden er redskaber"

Hovedparten af informanterne refererer til begreber som "redskaber" i forhold til, hvad de får ud af at beskæftige sig med den åndelige verden. Andre formulerer det som en eller anden form for udbytte – noget, man kan "tage med sig hjem" og arbejde videre med. I det følgende gives nogle eksempler på, hvad disse redskaber eller dette "udbytte" kan dreje sig om:

"Jeg havde en fornemmelse af, at jeg skulle have noget med mig i dag. Det er derfor, jeg er kommet." (Kvinde, 42 år, sosu-assistent).

"Jeg gik hen på denne stand, fordi jeg tænkte, at det ville være godt for mig." (Kvinde, 46 år, sosu-assistent).

"Jeg havde brug for inspiration til mig selv – der skulle plantes et frø." (Kvinde, 42 år, socialpædagog).

"Jeg kom her, fordi jeg godt kunne tænke mig redskaber til at finde det større i mig selv." (Mand, 57 år, healingmassør)

"Jeg vil gerne have redskaber til personlig udvikling." (Kvinde, 58 år).

"Man kan tage det, man kan bruge i sin udvikling, og resten kan man smide væk." (Mand, 43 år, ingeniør)

Som det fremgår, efterlyses der redskaber til det, informanterne kalder personlig udvikling. Informanterne anser det åndelige for at være noget, de aktivt kan til- og fravælge i forhold til deres individuelle selvudvikling. Som vi tidligere har nævnt, er det dermed ikke det åndelige i

sig selv, der nødvendigvis er af interesse, men snarere hvad det åndelige helt praktisk kan bruges til i forhold til den personlige udvikling. I praksis handler det for nogle af informanterne om at forstærke, forme og forbedre "personlige egenskaber"

Personlig udstråling, det åndelige og "karmaloven"

Det åndelige er tæt forbundet med den personlige udstråling – og for informanterne giver det som udgangspunkt sjældent mening at skelne mellem den personlige udstråling og eventuelle åndelige elementer. Det er hverken analytisk eller kategorisk adskilt. Mange beskriver elementer af og finder god fornuft i "karmaloven": Hvis du sender positive tanker, energi, følelser eller udstråling – så vil det også vende positivt tilbage. "Karmaloven" er en populariseret vestlig udgave, som f.eks. kan udtrykkes med ordene fra Det Nye Testamente: "Som man sår, sådan høster man." Det giver blot mening og virker for mange som en ret logisk og "fornuftig" måde at betragte verden og interaktionen mellem mennesker på.

6. Hvad er det gode møde?

Hvad gør, at informanterne vælger en bestemt stand frem for en anden, og hvad kendetegner det gode møde mellem udbyder og besøgende? Det vil vi se på i det følgende.

Intuitivt at finde det, hvor jeg tror, er godt at være ...

Der er naturligvis mangfoldige årsager til, at man som besøgende opsøger en eller flere stande under sit besøg på messen. For nogle informanter – særligt de, der blot er nysgerrige – handler det om at prøve noget, der umiddelbart ser spændende ud. For en gruppe af informanter, der er lidt mere målrettede, lader det til at være et gennemgående tema, at man intuitivt fornemmer, føler og sanser sig frem til, hvor det giver mening at gå ind på standen, hvor der typisk er en god energi:

Hvordan fandt du af, hvilken stand du ville opsøge?

Jeg tog listen over behandlere frem derhjemme og svingede et pendul over det – og jeg tænkte lidt, at det ville være godt for mig. Men da jeg så kom herind i dag, gik jeg forbi en stand – og selvom pendulet ikke havde peget – kunne jeg bare mærke, at det ville være godt for mig. Jeg kunne bare mærke: "Det skal være lige nu!" Og så gik jeg derind.
(Kvinde, 46 år, social- og sundhedsassistent)

I lighed med denne kvinde beskriver andre informanter også i følelsesmæssige termer, hvad der er med til at afgøre, at de vælger den ene stand frem for den anden. Det handler om, hvor de vurderer, at de kan have det "rart", og hvem, der vil dem noget "godt".

Andre udvælgelseskriterier ...

Informanterne udtrykker i øvrigt, at:

- Der er udbydere, der opleves dygtigere end andre – forstået på den måde, at de igennem håndlæsning, aurafotografier, tarotkort eller lignende, rammer ret præcist i deres personbeskrivelser og de udfordringer, personerne står over for. Her er nøgleordet gyldighed eller troværdighed:

Hvordan kan du vurdere, hvilken stand det giver mening for dig at bevæge dig ind på?

Jeg tror, jeg bedømmer ud fra, om noget er troværdigt eller ej – altså, om man får noget at vide, som lige præcis passer på ens livssituation.
(Kvinde, studerende, 28 år)

- I forlængelse af dygtigheden tillægges autenticitet også stor betydning. Vi spørger en 57-årig mand, der har beskæftiget sig lidt med healing m.v. og i øvrigt ønsker at finde nogle redskaber til selvudvikling, hvad der er med til at bestemme, hvad han opsøger. Interviewet finder sted foran I Mesterens Lys-standen:

Men hvad gør så, at du ved, hvor du skal gå hen for at lære noget – for at finde nogle redskaber?

Det ved jeg ikke. Der er rådne kar og brodne kar alle steder. Tag nu f.eks. ham der [en person på I Mesterens Lys-standen], han er jo ret autentisk, han kører ud fra den der walk the talk. Og han har en god udstråling, og de personer, der er der, har en god udstråling. Men der er da en del her, der har en forkert agenda, og jeg har jo set, i hvert

fald i de år, jeg har været her, at der er kommet en hel del mere penge blandt dem, der udbyder. Det er jo også fint – de skal have noget at leve af, men det betyder bare, at der går lidt mere marked i den – og nogen er bare ret kolde.

(Mand, 57 år, har beskæftiget sig lidt med healing).

Mandens begrundelse for at være til stede på messen handler ikke om at møde noget, der er større eller at møde en større åndelighed. Hans primære indgangsvinkel er et møde med sig selv og at finde nogle udviklende redskaber, der kan facilitere dette møde. I den forbindelse beskriver han I Mesterens Lys-standen som et møde, hvor han oplever en autenticitet.

En 41-årig kvindelig akademiker beskriver besøget på I Mestens Lys-standen således:

- Det var en fantastisk oplevelse. Energimæssigt kan man godt mærke, at krisen har ramt kirken. De er lidt forsigtige med at bruge bestemte ord. Men når man så er der, er der en meget klar renhed, andre behandlere vil gerne have dig til at komme igen – men på denne stand er det meget sådan lige til. Der kræves ikke rigtig nogen forudsætninger – det er meget sådan: Hvad kunne du tænke dig?

(Kvinde, 41 år, akademiker)

- Andre informanter forsøger at skelne imellem det sjove og det seriøse ved udbyderne:

- Man kan generelt ikke sige, at noget er mere troværdigt end andet, netop fordi der ikke er en universel sandhed. Men generelt vil jeg sige, at jeg forsøger at skelne mellem, hvad der er "sjovt", og hvad der er "seriøst". I går så jeg også en, der gik rundt i heksekostume. Det, synes jeg ikke, er specielt seriøst. Men generelt er jeg bare nysgerrig og åben efter, hvad der måtte komme.

Kvinden oplever, at hun har svært ved at tage nogle af udbyderne seriøst. Omvendt beskriver hun senere i interviewet, at det hele netop ikke er alvorligt. Netop fordi turene på messen ofte udvikler sig til venindeture:

- Men nu fungerer det her heller ikke kun som noget alvorligt – netop fordi det her lige så meget er en hyggetur med veninderne.

(Kvinde, 34 år, bogholder).

En 67-årig pensioneret sygeplejerske siger i den forbindelse, at det er vigtigt med en vis skepsis, og at man kommer langt ved at bruge sin "sunde fornuft".

Hvordan vurderer du, hvad du kan bruge af det, du ser her i dag på messen?

Generelt er det en god idé at have en hel del sund fornuft eller skepsis. Man går nok ikke helt galt i byen, når det handler om de tilbud, der handler om kroppen – jeg har selv været inde og prøve zoneterapi – det var virkelig godt. Massage er generelt noget, der kan løsne op for fysiske spændinger.

(Kvinde, 67 år, sygeplejerske)

- At udbyderen via sit kropssprog indbyder til videre samtale. Når man går rundt på en messe, hvor der udbydes en række forskellige produkter, beskriver nogle af informanterne, hvordan de ret hurtigt bliver kritiske over for, hvad de møder på standene. For informanterne er det derfor afgørende, at udbyderne forekommer autentiske og inviterende via deres kropssprog.
- At udbyderen har empati. I forlængelse heraf skelner informanterne ret skarpt mellem de udbydere, der viser, at de har empati, og de udbydere, der ikke har det. I og med det for mange informanter gælder, at de vurderer messerne ud fra, hvad der følelsesmæssigt opleves rigtigt, er det også desto vigtigere, at udbyderen udstråler empati og troværdighed.

7. Perspektiver på fællesskabsdimensionen og de relationer, man indgår i

Hvilke perspektiver har informanterne på det at indgå i et fællesskab? Hvad er deres perspektiver på sammenhængen mellem åndelighed og fællesskab?

7.1 Den individuelle udviklingsvej

Som udgangspunkt beskriver informanterne, at deres åndelige udviklingsrejse er individuel. Det er ikke naturligt, at åndeligheden har en kollektiv karakter. Det, der tæller i fællesskabet, er læringen for den enkelte: "Hvad kan de mennesker, jeg møder, lære mig på min videre rejse?"

En 37-årig mand, der har beskæftiget sig lidt med shamanisme – fordi den for ham er en "dyb, spirituel retning, der hviler på 40.000 års historie", beskriver forholdet mellem den individuelle og kollektive vej på denne måde:

Hvad tænker du om det at blive en del af et fællesskab?

Der er selvfølgelig grupper, man kan blive en del af. Men det siger mig nok ikke så meget. Det er jo ikke det, det handler om. Det er jo et sololøb og min egen selvudvikling, det handler om. Jeg var godt nok med i en trommegruppe på et tidspunkt, men det gik i stå.

(Mand, 37 år, arbejdsløs)

For manden virker det som en fremmed tanke, at han skulle følges med andre på sin åndelige rejse – det er "jo et sololøb". Hans tro og spiritualitet kan nu naturligvis ikke ses isoleret fra de nære sociale kontekster, han indgår i. Det er ligeledes værd at fremhæve, at den individuelle trosudvikling, han gennemgår, præges af en lang række forskellige inspirationskilder (f.eks. selve alternativmessen), men det, der udspringer af en mere vedvarende åndelig kollektiv, fællesskabsdimension fylder en forsvindende lille del. I lighed med denne mand er der nogle af de andre informanter, der udfolder deres tro og åndelighed uden for definerede kollektive fortolkningsrammer. Den grundlæggende tankegang er, at det er mere eller mindre overflødig med et fællesskab for at kunne skabe en meningsgivende livstolkning.

Brugen af åndelige elementer i relationer med andre

Det kollektive eller det relationelle indgår imidlertid i informanternes beretninger på anden vis. Det lader ikke til, at man oplever et behov for et fællesskab for at kunne udfolde sin spiritualitet. Omvendt lader det til, at man måske snarere har brug for at lade åndelige elementer være en del af de relationer, man indgår i.

To kvinder på henholdsvis 24 og 25 år, der på messen begge får lagt tarotkort, og som i øvrigt siger om sig selv, at de er ret skeptiske over for, hvad de bliver præsenteret for, bruger af og til tarotkort og astrologi (herunder siden www.astro.com), når de er sammen med deres veninder:

(1): Vi vender af og til nogle tarotkort, når vi er sammen som veninder. Nogle gange kan det godt være lidt overfladisk, det, vi snakker om i gruppen. Men det, at vi vender nogle tarotkort og konfronterer hinanden med nogle ting, giver en helt anden dialog og ærlighed. Det betyder, at vi tør gå tættere på.

(2): Ja, det skaber et klarsyn i det, vi går og laver. Det giver en helt anden fortrolighed.

(1): Jamen, det er vigtigt, at man er åben over for det. Ellers virker det ikke.

(2): Det handler tit om, at man bruger det, når der er sket et eller andet i ens liv. F.eks. hvis kæresten lige har slået op, kan det være et rigtigt godt redskab til at gå i dybden med nogle ting, når man er sammen med sine venner i stedet for bare lige at spørge: Er du okay? Og man så svarer: Ja, jeg er okay. Tarotkortene er et meget konkret redskab, fordi man kan se det hele for sig.

(Kvinder, 24 og 25 år).

De to kvinder fortæller om brugen af tarotkort i deres gruppe. De oplever, at tarotkortene betyder, at de er mindre overfladiske og kan gå lidt mere i dybden med deres venskaber. Tarotkortene fungerer som redskaber i forhold til at løse nogle bestemte problemstillinger, men de er også med til at sætte nogle lidt andre og mere eksistentielle emner på dagsordenen i vennegruppen.

Andre informanter beskriver tilsvarende – som vi tidligere har berørt – at åndelige elementer indgår som brugbare redskaber i deres relationer, f.eks. hvis der er konflikter på arbejdspladsen, de har udfordringer i privatlivet osv. Der efterlyses altså ikke – og der opleves ikke et umiddelbart behov for – at indgå i fællesskaber, inden for hvilken ens tro eller praksis kan udfolde sig, men der efterlyses noget, der kan være med til at kaste lys over, hvem man er i forhold til sine relationer, og hvordan relationerne kan optimeres.

8. Og hvad kan vi så bruge det til? - opsummering og udfordringer

Hvad peger denne interviewundersøgelse på? Vi vil forsøge at give et "sammenkog" af undersøgelsen og dernæst pege på nogle af de udfordringer, som kirkelige fællesskaber står over for, hvis de i højere grad skal formidle evangeliet til den gruppe af opsøgende, som vælger at benytte sig af standene på Krop-Sind-Ånd-messen.

Kan vi sige noget overordnet om den "åndelige søgen" blandt de interviewede messe-deltagere på Krop-sind-ånd-messerne? Hvad er det, man "søger efter"?

Den åndelige søgen – inden for et overvejende holistisk verdensbillede – former sig som en søgen efter de elementer, tilgange og praksisser, som funktionelt kan hjælpe den enkelte videre i forhold til den individuelle udvikling af selvet. Det vil sige, at man søger efter at få det bedre, i højere grad hvile i sig selv, i højre grad blive/være sig selv og blive bedre til at mestre, hvordan man agerer i forhold til omverdenen og de konkrete udfordringer, man står over for i hverdagen.

Den individuelle selvudvikling ses ikke som en rejse fra A til B, men mere som en udvikling, hvor man konstant er åben over for nye udviklingsmuligheder – der i princippet kan gå i alle retninger – og hvor man indtager mere og mere af, det man gerne vil være og gerne vil blive bedre til. Den enkeltes opsøgen/afsøgen er overvejende af følelsesmæssig karakter. Man afsøger med et åbent sind de steder, der har den reneste energi, og de personer, der udstråler mest empati. Relationer er her vigtige – ikke som udgangspunkt baseret på et fællesskab – men de direkte møder mellem mennesker. Troen udvikles i en sprogliggørelse af de erfaringer, man gør sig undervejs. Det er ikke relevant at tale om tro og den religiøse identitet - løsrevet fra den konkrete virkelighed eller praksis, man har oplevet eller forventer at opleve. Det er ikke relevant at benævne det åndelige eller begynde på en selv kategorisering (f.eks. at man er spirituel) – det afgørende er, at man har en oplevelse af, at man kommer videre.

Den enkeltes opsøgen/afsøgen hviler som udgangspunkt på et sekulært fundament – hvilket tilsyneladende forstærkes af informanternes generelle afkobling fra et kulturkristent ståsted. Fundamentet har en folkepsykologisk overbygning, der tilføjes relevante åndelige elementer – man anvender en "common sense"-psykologi og knytter den til mere eller mindre spirituelle elementer, f.eks. i forhold til en modereret udlægning af karmaloven.

Hvordan kan Kirken – forstået som de kirkelige fællesskaber i almindelighed – møde den åndelige opsøgen/afsøgen?

I det følgende vil vi pege på nogle af de afledte udfordringer, som Kirken står over for, hvis den i højere grad skal være relevant for gruppen af opsøgende/afsøgende.

At blive genkendt og være i stand til at kunne tale ind i folks liv

Informanterne sætter stor pris på, at udbyderne kan tale ind i deres liv. Det vægtes højt, at de oplever, at udbyderne ser dem, hvor de er, og at udbyderne formår at kaste lys ind over folks liv. De informanter, vi snakker med, ytrer et markant ønske om at blive genkendt – at få noget

at vide, som passer på dem. Dernæst er de åbne over for, hvad udbyderne har at fortælle dem om de udfordringer, de står overfor.

Spørgsmål til overvejelse:

Hvordan kan man i højere grad arbejde på, at mennesker oplever at blive genkendt?

Mange vil gerne have nogle svar – og gerne selv finde på spørgsmålene

Informanterne reflekterer ikke nødvendigvis over meningen med livet med stort M, men er som udgangspunkt ret interesserede i at få nogle svar – og gerne nogle gange helt konkrete svar – på nogle af de spørgsmål, de tumler med i deres liv. Mange i gruppen står over for nogle helt konkrete udfordringer i deres liv, f.eks. arbejdsudfordringer. De ønsker ikke en række langhårede svar om etisk stillingtagen, men har ikke noget imod konkret rådgivning, så længe rådgivningen hele tiden er situationsbestemt. Så snart spørgsmålene antager en mere abstrakt eller generaliserende karakter, indtager de – for dem en naturlig – skeptisk holdning, f.eks. eksemplificeret ved, at de færreste ønsker at kategorisere sig selv eller andre i almene termer. Informanterne undgår ethvert forsøg på generel tiltale men bliver appelleret af konkret tiltale og kan godt forholde sig til indsigelser, kommentarer og rådgivning i forhold til konkrete situationer – så længe det som før nævnt vækker genkendelse.

Spørgsmål til overvejelse:

Hvordan kan man i højere grad arbejde på at udvikle den konkrete tiltale i stedet for en generel tiltale?

At udfordre kirkens tendens til akademisering

Mange af de interviewede har kortere eller ingen uddannelse. Samtidig støder vi også på enkelte akademikere, der forholder sig distanceret til det, de møder på messen. Undersøgelsen peger på, at det er vigtigt at forholde sig til de målgrupper, man har med at gøre. I denne forbindelse er det essentielt at være opmærksom på, at det af og til kan udgøre en barriere, hvis man i for høj grad akademiserer sit budskab. I interviewene viste det sig f.eks. at være en metodisk udfordring, at vi præsenterede interviewpersonerne for på forhånd udarbejdede kategoriseringer, f.eks. det at være religiøs, troende, spirituel, at have brug for et fællesskab m.v. Dels har informanterne – som vi har set - nogle forbehold over for kategoriernes indhold, dels forekommer det grundlæggende som en udfordring, at informanterne bliver præsenteret for akademiserede kategorier – og de interesserer sig heller ikke for at kategorisere sig selv med en eller anden form for åndelig identitet.

Som nævnt i rapporten er informanterne væsentligt mere optagede af det åndeliges funktionalitet: Det vil sige, hvordan åndelige elementer kan fungere som redskaber til videre selvudvikling. Som interviewene skred frem, fandt vi mere og mere ud af, at det var vigtigt med en åben tilgang til informanterne – og at være åbne over for, at det, som informanterne oplevede, var vigtige temaer at tale om. Igen var det de konkrete erfaringer, der blev lagt væk på. I forlængelse heraf peger undersøgelsen på, at det er vigtigt at tage afsæt i de sproglige vendinger, der rent faktisk anvendes. F.eks. bliver det tydeligt, at ordet spiritualitet er mindre anvendt i dagligdags tale, end man måske umiddelbart kan forvente. Spiritualitet er – i

særdeleshed for den yngre gruppe – et fremmedord. At være åndelig er tilsyneladende en væsentligt mere nærliggende term.

Til overvejelse:

Hvordan kan man i samtaler m.v. i højere grad udfordre det akademiske sprogbrug og tage afsæt i det sprog, som den målgruppe, man beskæftiger sig med, er fortrolige med?

At sætte fokus på kirken og kirkerummets emotionelle elementer

I de senere år er man i kirkelige sammenhænge begyndt at anskue kirkerummet som et kontrafaktisk rum, hvor kirkerummets visuelle og/eller æstetiske aspekter udfordrer den enkelte i forhold til deres gudsbilleder, og reelt kan stille dem over for et møde med et Andet – et møde med noget, der er større (Munksgaard & Østergaard 2008). Informanterne i denne undersøgelse betoner ikke alene kirkerummets indretning og de æstetiske elementer, men er lige så vel sensitive over for kirkerummets energi, stemning og atmosfære og menneskers udstråling og personlige troværdighed. De kunne f.eks. stille nogle af følgende spørgsmål til sig selv: Hvad gør det ved mig at træde ind i et kirkerum? Hvilke følelser får jeg ved at befinde mig i kirkerummet? Hvordan har jeg det med at være her? Dette er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at denne gruppe af mennesker føler sig tiltrukket af mere karismatiske elementer som f.eks. sang, musik m.v., det handler måske snarere om, at de finder helhedsindtrykket attraktivt.

En informant beskriver eksempelvis, at hun finder stor glæde ved at være med i et gospelkor: Ikke nødvendigvis på grund af sangene, heller ikke først og fremmest på grund af de mennesker, der deltager – men som udgangspunkt først og fremmest på grund af de følelser, der vækkes i hende, og den energi, hun oplever.

På et tidspunkt iagttager vi en stand på messen, hvor der tilbydes Reiki-healing (som konkret foregår på den måde, at seks healere lægger deres hænder på en person på en briks i midten). I modsætning til standene ved siden af, der er en smule affolkede, står folk i kø for at blive Reiki-healet. Vi snakker med de informanter, der bliver Reiki-healet (før og efter), og det viser sig, at nærværet, den følelsesmæssige oplevelse af at være i centrum, er udslagsgivende for, at man vælger Reiki-standen frem for de andre stande. Informanternes motiver for at vælge én stand frem for en anden, udspringer ofte af, hvilke følelser det vækker i den enkelte, og hvilken grundlæggende stemning, man sættes i. Nogle kirkelige sammenhænge er tilbageholdende med at sætte fokus på dette helhedsindtryk – ud fra tanken om, at det kan fjerne fokus fra det egentlige – selve formidlingen af evangeliet. Tro og trosudviklingen har imidlertid "tre ben" at stå på: Det relationelle, det kognitive og det emotionelle (Birkedal, 2001). For nogle af informanterne er det altså temmelig afgørende, at netop den emotionelle del bliver synliggjort og er fremherskende.

Til overvejelse:

Hvordan kan man i højere grad fremhæve kirkelige sammenhænges emotionelle elementer?

Sætte fokus på det, der virker - de funktionelle aspekter

Mange informanter beskriver det åndelige – gerne i emotionelle termer - ud fra, hvad det

åndelige gør ved den enkelte. Informanterne er mere optagede af, hvad det åndelige *gør*, end hvad det åndelige *er*. Med andre ord kan man sige, at der bliver sat fokus på det åndeliges emotionelle og funktionelle aspekter i forhold til selvbillede, relationer m.v. Den holistiske tilgang, som informanterne er eksponenter for, er ofte en udfordring for mennesker med et mere dualistisk verdensbillede, hvor mennesket er væsensforskelligt fra en ydre, transcendent virkelighed. Mennesket tænkes her som intuitivt meningssøgende og har som udgangspunkt en længsel efter et dybere livsindhold, der ligger uden for mennesket selv. Hvis man fastholder fokus på forskellene på et dualistisk og holistisk verdensbillede, er det klart, at der opstår betydelige barrierer, når det gælder kommunikation, formidling, samvær m.v. Hvis man imidlertid snarere fokuserer på det forhold, at informanterne netop ikke er optaget af, hvad det guddommelige er, men hvad det guddommelige *gør* – hvordan de i højere grad bliver i stand til at mestre deres liv - er der muligvis flere berøringsflader. Et centralt element i kristendommen må vel netop være at sætte fokus på evangeliets transformerende elementer – hvordan er det grundlæggende, Gud forandrer den enkeltes tilværelse? Hvordan griber Gud ind i og transformerer den enkeltes tilværelse og verden? Og her lader det igen til, at det er centralt, at det ikke formuleres i generelle termer – men at det fortælles som en individuel, erfaringsbaseret historie. Så det er vigtigt, at man selv kommer på banen og begynder med et ”Jeg oplever, at ...”

Til overvejelse:

Hvordan kan man i højere grad – konkret - formidle, hvordan Gud transformerer det enkelte menneske eller verden? Hvordan kan man i højere grad give mennesker redskaber til at mestre deres liv?

Hvordan møder vi mennesker, der vil møde sig selv – hvad enten det er med lille s eller stort S?

For mange af informanterne er det et vigtigt projekt at møde sig selv eller udvikle sig selv – hvad enten de oplever, at det er noget psykisk, de arbejder med, eller de mere direkte oplever, at de befinder sig på en åndelig rejse, hvor de ønsker at få nye indsigter. Informanterne udtrykker som udgangspunkt et ønske om at møde sig selv – og for mange handler det om, at de gerne vil finde ud af, hvem de i virkeligheden er – de vil gerne finde deres egentlige selv. Igennem interviewene får vi kendskab til, at selvom informanterne i mange henseender er på jagt efter ny inspiration og/eller redskaber, der kan bringe dem videre, har jagten dog også et mål – nemlig at få et egentligt og reelt kendskab til dem selv. Dette er vel netop også evangeliets anliggende – at det handler om at finde sig selv i Gud. Informanterne har netop et ret stærkt ønske om at kende sig selv – hvordan de når derhen, er mere uvist.

Til overvejelse:

Hvordan kan Kirken i højere grad på en vedkommende og personlig måde formidle, at mødet med det egentlige selv opstår i mødet med Gud?

Hvordan tilbyder vi gode relationer?

Det lader ikke til, at man oplever et behov for et fællesskab for at kunne udfolde sin spiritualitet. Omvendt lader det til, at man måske snarere har brug for at lade åndelige elementer være en del af de relationer, man indgår i. I kirkelige sammenhænge kan man nogle

gange være optaget af at få mennesker *ind* i kirken – at få mennesker til på en eller anden vis at deltage i og engagere sig i det eksisterende kirkelige fællesskab. Det lader imidlertid ikke til, at den gruppe af mennesker, som denne undersøgelse beskæftiger sig med, umiddelbart har dette behov. Det lader snarere til, at de har behov for at møde autentiske mennesker, der kan fortælle om, hvilke (konkrete) forandringer evangeliet har afstedkommet i forhold til dem selv, i forhold til deres relationer og i forhold til deres omgivelser. Samtidig efterlyser de deciderede redskaber til at udvikle deres relationer, f.eks. på arbejdspladsen og i privatlivet.

Til overvejelse:

Ville det give mening i højere grad at tale om og beskæftige sig med relationer - snarere end det for målgruppen lidt mere udefinerbare fællesskaber? At tilbyde sig selv i en givende relation og at tilbyde redskaber, der gør, at den enkelte udvikler sine relationer?

Litteraturliste:

Birkedal, Erling (2001): *Nogen ganger tror jeg på Gud, men ...* Trondheim, Tapir Akademisk Forlag

Grube, Kirsten & Østergaard, Søren (2007): Årgang 1992, Ungdomsanalyse.nu

Harbsmeier, Eberhard & Ravn Iversen, Hans (1995): *Praktisk Teologi*, Anis Forlag

Heelas, Paul & Woodhead, Linda (2005): *The spiritual revolution*, Oxford: Blackwell Publishing

Jensen, Jørgen I. (1996): *Den fjerne kirke – mellem kultur og religiøsitet*, Samleren

Munksgaard, Søren & Østergaard, Suzette (2008): *Mere end forberedelsen til en fest*, CUR

Rosen, Ina (2009): *I'm a believer – but I'll be damned if I'm religious*, Lunds Universitet, Lund

Rubow, Cecilie (2000). *Hverdagens teologi. Folkereligiøsitet i danske verdener*. Frederiksberg: Forlaget Anis, Studies in Sociology of Religion, volume 8.

Saraglou, Vassilis (2006): *Religious Bricolage as a Psychological Reality: Limits, Structures and Dynamics*, Social Compass, Vol. 53, Part 1, s. 109-116

Skårhøj & Østergaard (2005): *Generation Happy?*, Unitas Forlag

Bilag 1: Oversigt over informanter, baggrund og hovedbegrundelse for at være på messen

De erfarne

1. 42 år, kvinde, socialpædagog, erfaren, har været på messer i mange år. Begrundelse for at være på messen: Gik målrettet efter at finde ud af, hvad fremtiden i 2010 vil byde på. Stand: Clairvoyant.
2. 46 år, kvinde, social- og sundhedsassistent, været på messer i mange år. Begrundelse: Vil gerne have noget kropsterapi – fornemmer sig intuitivt frem. Stand: Bodytalk.
3. 42 år, kvinde, sosu-assistent, har været på messer mange gange. Begrundelse: Blive inspireret i forhold til selvudvikling.
4. 30 år, mand, buschauffør, længe haft interesse for det alternative. Begrundelse: Vil finde sit kald. Stand: Find dit kald.
5. 41 år, kvinde, akademiker (vil ikke opgive branche, fordi hun mener, det er skadeligt for hendes arbejde), har været på flere messer. Begrundelse: Vil gerne have yderligere afklaring i sit liv.
6. 36 år, kvinde, lagermedarbejder, har været på messer flere gange. Begrundelse: Går efter remedier til et arbejde som ansigtszone-terapeut.
7. 58 år, kvinde, har været på messer i mange år. Begrundelse: At opleve noget, der er rart. Stand: Reiki-healing.
8. 35 år mand, kropsterapeut, har været på messer i mange år. Begrundelse: Ønsker at finde yderligere inspiration.
9. 43 år, mand, ingeniør, har været på messer nogle gange: Begrundelse: Vil gerne finde en ny retning i livet. Stand: Find dit kald
10. 49 år, kvinde, boligadvokat, har været på messer før: Begrundelse: Vil gerne finde inspiration til kropslig og psykisk selvudvikling.
11. 60 år, mand, mekaniker. Begrundelse: Interesseret i healing
12. 53 år, kvinde, pensionist. Begrundelse: Ville have løst nogle problemer i parforholdet. Stand: Clairvoyant.
13. 57 år, mand, arbejdet med meditation og healing. Begrundelse: Kunne godt tænke sig at finde yderligere inspiration.
14. 16 år, pige, har altid været interesseret i det spirituelle.
15. 49 år, kvinde, pædagog, begrundelse: Særligt interesseret i clairvoyance, har en forventning om at få redskaber med hjem, som hun plejer.

De nysgerrige:

16. 23 år, kvinde: Begrundelse: Er blevet hevet med og er nysgerrig.
17. 30 år, kvinde: Begrundelse: Er blevet hevet med - vil dog godt prøve håndlæsning.
18. 47 år, kvinde, sosu-assistent. Begrundelse: Er blevet hevet med. Stand: Håndlæsning.
19. 16 år, pige, begrundelse: Nysgerrig og interesseret, men følger primært med, fordi veninden tager af sted.
20. 28 år, kvinde, arbejder med misbrugsprojekt. Begrundelse: Afprøve lidt forskelligt. Er åben.
21. 44 år, mand: arbejdsløs. Begrundelse: Vil gerne finde nogle svar. Er nysgerrig.
22. 25 år, kvinde, står i butik, har lagt lidt tarot og er lidt interesseret i det okkulte.
23. 24 år, kvinde, står i butik, er interesseret i de psykologiserende aspekter.
Begrundelser for begge: Er interesserede i at få nogle nyttige redskaber, som de kan bruge i

deres vennegruppe, f.eks. når de snakker om kærestesorger m.v.

24. 28 år, kvinde, studerende, begrundelse: Nysgerrig efter at se, hvad der dukker op.

25. 34 år, kvinde, bogholder, begrundelse: Har altid interesseret sig for meditation og selvudvikling.

26. 37 år, mand arbejdsløs, begrundelse: Vil gerne lade sig inspirere. Er åben "over for alting".

27. 39 år, hjemmegående, begrundelse: Ønsker primært at få inspiration til at leve mere sundt.

28. 26 år, kvinde, på barsel, begrundelse: Ønskede at finde svar på nogle konkrete spørgsmål.

29. 27 år, mand, på barsel, begrundelse: Nysgerrig.

30. 67 år, kvinde, ergoterapeut/sygeplejerske, begrundelse: Nysgerrig, men har også en naturlig skepsis.

31. 46 år, kvinde, lægesekretær, håndlæsning, nysgerrighed.

32. 49 år, kvinde, pædagog, begrundelse har en vis interesse for det alternative, ønskede gennem tarotlæsning at få nogle konkrete redskaber.

33. 20 år, kvinde, studerende, begrundelse: Nysgerrighed

34. 21 år, kvinde, fysioterapeut, begrundelse: Åben over for, hvad der måtte komme.

35. 25 år, kvinde, arbejdsløs, nysgerrig.

36. 25 år, kvinde, arbejdsløs, er nysgerrig – vil gerne lade sig inspirere.

De "unge elever"

37. 16 år, pige: Begrundelse: Igennem skolens psykologi-linje. Indtryk: Lidt for mystisk.

38. 16 år, pige: Begrundelse: Igennem skolens psykologi-linje. Det er lidt for meget. Det virker meget opstillet – "der er for mange perler over det hele".

39. 18 år, pige: Begrundelse: Igennem skolens religionshold – ville aldrig selv dukke op. Indtryk: Hvis det passer, er det meget sjovt.

40. 18 år, pige: Begrundelse: Igennem skolens religionshold – ville aldrig selv dukke op. Indtryk: Lidt færre hippier, end hun havde regnet med.

41. 18 år, pige: Begrundelse: Igennem skolens religionshold – er lidt nysgerrig. Indtryk: For dyrt.

